

TÜRKİYE'DE İSLAMİ BANKACILIĞIN DÜNDEN BUGÜNE GELİŞİMİ

Muhammet Fatih CANBAZ, Dr. Öğr. Üyesi

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

muhammetfatih.canbaz@ibu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4711-3489

ÖZ

İslami finansal kurumlar küresel çapta önem kazanmaya devam etmektedir. Son yıllarda yaşanan kriz dönemlerinde bu kurumların güven telkin eden yapıları daha da belirginleşmiştir. Bu çalışmada faizsiz finansın kadim örneklerinin, modern İslami finans kurumlarının Türkiye’de ortaya çıkış serüvenin ve Türkiye katılım bankacılığının günümüzdeki durumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Finansal analizler katılım bankacılığı temel rasyoları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Konular belirli bir düzen içerisinde verilerek faizsiz finans uygulamaları geçmişten günümüze bütüncül şekilde ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre katılım bankalarının, kullandırılan fonlar ve özkaynaklar rasyolarında sektörde zayıf bir durumda olduğu, istihdam konusunda ise sektöre geleneksel bankalardan daha fazla katkı yaptığı anlaşılmıştır. Sukuk ise yükselen bir İslami enstrüman olarak dikkat çekmektedir. Araştırmanın özellikle Türkiye’de faizsiz finansın dünü ve bugünü ile ilgilenen taraflara katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İSLAMİ FİNANS, İSLAMİ BANKACILIK, KATILIM BANKACILIĞI, PERFORMANS ANALİZİ

Jel Kodları: F30, G21, P17

DEVELOPMENT OF ISLAMIC BANKING IN TURKEY FROM PAST TO PRESENT

ABSTRACT

Islamic financial institutions continue to gain importance at global scale. The trust-inspiring structures of these institutions have become even more evident during the crisis periods experienced in recent years. In this study, it is aimed to examine the ancient examples of interest-free finance, the emergence of modern Islamic financial institutions in Turkey, and the current situation of Islamic (participation) banking in Turkey. Financial analysis was made with participation banking basic ratios. Interest-free finance practices have been dealt with holistically from past to present by giving the subjects in a certain order. According to the results of the analysis, it has been understood that participation banks are in a weak position in the sector in terms of loan and equity ratios, and they contribute more to the sector in terms of employment than traditional banks. In addition, Sukuk draws attention as a rising Islamic instrument. It is hoped that the research will contribute especially to those who are interested in the past and present of interest-free finance in Turkey.

Keywords: ISLAMIC FINANCE, ISLAMIC BANKING, PERFORMANCE ANALYSIS

Jel Codes: F30, G21, P17

1. GİRİŞ

Dünya bankacılık sistemine hâkim kapitalist bankacılık uygulamalarına, İslam ahkâmını gözeten yapısı ve asıl olma gayesiyle ortaya çıkan İslami finans uygulamaları tüm toplumlarda dikkat çekici gelişmeler kaydetmektedir. Sistemi anlatmaya yeterli gelmeyen ancak toplumda karşılığı olan söylemle “faizsiz finans” uygulamaları, ülkemiz ve benzer Müslüman toplumlarda İslam’ın emrettiği iktisadi faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlginç bir biçimde benzer yapılar gayri müslim toplumlarda da İslami kaygılardan bağımsız şekilde gelişmektedir. Faizsiz finansmana dayalı hizmetlere hemen hemen her toplum ihtiyaç duyarken bu modele “etiğe dayalı finans veya ahlâki finans” adı verilmektedir. Etik finansın ortaya çıkışında faizin toplumlar üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlar etkili olmuştur. Bu tip etik bankacılık uygulayan kurumlara İsveç ve İtalya’da hâlâ faaliyet gösteren ve tamamıyla faizsiz finansman anlayışıyla hareket eden JakBank güzel bir örneklik teşkil etmektedir (Ielasi & Vichi, 2013, s. 55). Yanı sıra alternatif finansman yöntemleri olarak ifade edilen girişim sermayesi (venture capital), kitle fonlaması (crowdfunding), tasarruf finansman sistemi (rosca), kooperatif sistemi (cooperative systems) ve melek yatırım (angel investing) gibi yöntemler özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde yüksek faiz maliyetlerinden kaçmak adına giderek önem kazanmaktadır.

Türkiye’de İslami finansman kurumları diğer Müslüman ülkelere paralel şekilde, İslami emirlere uyum ve faizden kaçınma kaygısından hareketle ortaya çıkmışlardır. Tüm dünyada İslami finansın yayılma dönemi olarak kabul edilen 80’li yıllar, ülkemizde de İslami finansı amaçlayan özel finans kurumlarını (ÖFK) ortaya çıkarmıştır. 2005 yılından bu yana bankacılık sektöründe katılım bankacılığı adıyla temsil edilen ve kırk yıla yaklaşan faaliyet süresiyle İslami bankacılık faaliyetleri, henüz arzu edilen seviyelerde pazar payına sahip olmasa da önemli bir büyüme kaydetmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle İslami finansman ile bağdaşan kadim örnekler ve İslami finansın doğuşu üzerinde durulacaktır. Ardından dünyada ve Türkiye’de İslami bankacılığın gelişim süreci incelenecektir. Bir sonraki bölümde ise Türkiye bankacılık sektöründe mevcut katılım bankalarının finansal durumu temel bankacılık verileri üzerinden analiz edilecektir. Özel finans kurumlarının banka olarak nitelendirildikleri 2005 yılından başlayarak 2021 yılının ikinci çeyreğine kadar aktif büyüme, toplanan fonlar, kullanılan fonlar, özkaynaklar, net kârlılık, sermaye yeterlilik ve takipteki krediler rasyoları incelenmiştir. Ayrıca özel olarak katılım bankalarının istihdam performansı ve sukuk ihraçları konusu ele alınmıştır. Sonuç kısmında incelemeler neticesinde sektörün geliştirilmesine dair finansal ve topluma dair öneriler sunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması yapıldığında katılım bankalarının gelişim süreci ve güncel durumunun incelendiği benzer çalışmalar görülmüştür. Çalışmamızın diğer çalışmalardan farkı yakın geçmişte önemli kazanımlar elde eden sektörün güncel durumunu yansıtması olacaktır. Literatürde karşılaşılan bazı çalışmalar aşağıdaki şekildedir.

Tetik ve Şahin (2020) katılım bankacılığının gelişimi ve 2011-2019 yılları arası performansını inceledikleri çalışmalarında katılım bankalarının finansal rasyolarını yıldan yıla iyileştirmelerine karşın hala sektörde arzu edilen durumda olmadığını ifade etmişlerdir. Yetersiz gözlenen özkaynak yapısının güçlendirilmesiyle daha sağlam bir finansal yapıya kavuşulacağı hatırlatılmıştır. 2025 hedefleri kapsamında %15 Pazar payına ulaşılmasının ilgili dönem verileri üzerinden yeterli olamayacağı daha güçlü bir performans gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. TOPSİS yöntemiyle yapılan performans analizinde ise en yüksek performansa sahip bankalar sırasıyla Türkiye Finans Katılım Bankası, Albaraka Türk Katılım Bankası ve Kuveyt Türk Katılım bankası olarak belirlenmiştir.

Sümer (2020) İslami finans araçlarından sukukun gelişimine odaklandığı çalışmasının ilk bölümünde İslami finans sistemi ve Türkiye’de İslami finansın gelişimine odaklanmıştır. Ardından çalışmanın odak noktası olan sukukun Dünya’da ve Ülkemizde mevcut durumu incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda hem sektörün hem de sukuk piyasasının geliştirilmesi için öneriler sunulmuştur.

Gezen (2019) faizsiz bankacılığın İslami temellerini inceleyerek başladığı çalışmada Katılım bankalarının Türkiye’de gelişim süreci ve 2010-2017 dönemine ait performansı üzerinde durmuştur. Çok kriterli karar verme tekniklerinden Entropi ve WASPAS yöntemlerinin kullanıldığı çalışma sonucunda performansa dair şunlar kaydedilmiştir. 2010-2015 arasında Türkiye Finans Katılım Bankası (TFK) en yüksek performansı gösterirken sonraki süreçte Kuveyt Türk Katılım bankası (KTK) performansı öne çıkmaktadır.

Yeşilyaprak (2018) yapmış olduğu çalışmada dünyada ve Türkiye’de İslami bankacılık ve İslami Finans’ın geçmişi incelemiştir. İslami finansın temel özelliklerinden bahsedilerek dünyada ve Türkiye’de İslami Bankacılık durumu analiz edilmiştir.

Demirgil ve Türkay (2017) çalışmalarında faiz ile ilgili geliştirilen kuramsal yaklaşımların ve kurumsal yapıların tarihsel gelişim süreçleri üzerinde durmuşlardır. Çalışma sonucunda faizin kaynağı, haklılığı ve dayanaklarını açıklamada hem de faiz oranlarının nasıl belirlendiği konusunda net ve kesin bir hükme varılamamıştır.

Atar (2017) çalışmasında sırasıyla İslâmi finans kurumlarının tarihi, ortaya çıkış şartları, dünyadaki İslami bankacılık sektörünün durumu, geleneksel bankacılık ile karşılaştırılması konularını incelemiştir. Son aşamada ise İslami bankacılığın küresel ve ulusal düzeyde durumunu belirli rasyolar üzerinden analiz etmiştir.

Özdemir ve Aslan (2017) “Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası” başlıklı kapsamlı çalışmalarında öncelikle Dünya’da İslami finansın gelişimi üzerinde durmuşlardır. Ardından Türkiye’de dönemsel olarak İslami finansın gelişimi üzerine derinlemesine incelemeler yapılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde

ise sistemin geliştirilmesi adına mevzuata, insan kaynağına, toplumun bilgilendirilmesine, finansal kurumlara ve ürünlere dair öneriler sunulmuştur. Ek bölümde ise İslami finansın gelişiminde kilometre taşlarına ilişkin bir süreç verilmiştir.

Esmer ve Bağcı (2016) çalışmalarında; ilk bölümde katılım bankacılığı kavramı üzerinde durarak İslami bankacılığın Dünya’da ve Türkiye’de gelişimini incelemişlerdir. Sonraki bölümde ise 2005-2014 yılları arasında katılım bankacılığı sektörünün performansını belirli finansal rasyolar üzerinden analiz etmişlerdir. Kârlılık ve borçlanma rasyolarının kullanıldığı ölçümde en yüksek performansı Banka Asya göstermiştir. Ancak 2014 yılında yaşanan Bank Asya vakası nedeniyle kurumun son dönemde Aktif karlılığı ve özkaynak karlılığında düşüşlerin olduğu görülmüştür. Sonraki süreçlerde ise sektörü taşıyan kurumların diğer üç banka olacağı anlaşılmıştır.

Sümer ve Onan (2015) çalışmalarında dünyada ve Türkiye’de faizsiz bankacılığın doğuşu, katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri ile mevduat bankacılığından farkları, avantajları ve dezavantajları üzerinde durmuştur.

Hazıroğlu (2015) yapmış olduğu çalışmada Türkiye’de katılım bankacılığı fikrinin doğuşu ve kavramsal önemi üzerinde durmuştur. Bu kapsamda İslam iktisadı ve katılım bankacılığı kavramları üzerinden sistem tartışılmıştır.

Parlakkaya ve Çürük (2011) çalışmalarında Türkiye’de faaliyet yürüten mevduat ve katılım bankalarının arasında finansal karakteristikleri temel alınarak bir ayırım yapıp yapılamayacağını belirlemeyi amaçlamıştır. Logit analiz modelinde 23 finansal rasyo kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada katılım bankacılığının hem küresel hem de ulusal düzeyde gelişimi teorik olarak incelenmiştir.

Yıldırım (2014) İslami esaslara göre sigortacılık olarak kavramsallaşan Tekafül (İslami Sigortacılık) üzerinde durmuştur. Çalışmada geleneksel tekafül sisteminin çalışma esasları, modelleri ve uluslararası piyasalarda bir sistem olarak gelişimi incelenmiştir. İlgili dönem itibariyle mevzuatı olmayan bir sistem olarak Türkiye için

uygunluğu ve sigortacılık sektörüne ne şekilde katkı sunacağı tartışılmıştır. Tartışma sonucunda ise sistemin kamu denetimine tabii gelişmesinin faydalı olacağı vurgulanmıştır.

3. KADİM FAİZSİZ FİNANSMAN UYGULAMALARI

Sermaye yetersizliği ve finansal kaynaklara erişememe, günümüzde müteşebbislerin en sık karşılaştığı finansal sorunlardandır. Bu sorunlar sadece bugünü değil tüm zamanları meşgul etmiştir. Ticari faaliyetler farklı formlarda da olsa geçmişten bugüne hep uygulanmış ve insanın olduğu her yerde girişimci çabalar var olmuştur. Bu çabalar toplumların ekonomik ve kültürel gelişimlerine destek sağlamıştır. Asırlar boyunca değişik medeniyetler ekonomik ve siyasi güçlerine paralel olarak dünya ekonomisine rota çizerek, bir evin tuğlaları gibi büyük bir finansal tecrübe birikimi oluşturmuşlardır. Bu birikimin oluşmasında finansal uygulamalar medeniyetlerin kültüründen, töresinden, geçmişinden ve en önemlisi dini kabullerinden yoğun bir biçimde etkilenmiştir. Bugün üzerinde yoğunlaşılan İşlami finans sistemi de bu dini temellerden ortaya çıkan bir finansal örnek olarak dikkat çekmektedir.

Finansman konusunda ahlaki ve dini değerlere paralel şekilde gelişen uygulamalar epey eskilere dayanmaktadır. M.Ö. 1800'lerde Hammurabi'nin borçlanma ilişkisinde bireylerin birbirini sömürmemesi adına faizi yasaklamış olması en klasik örneklerdendir. M.Ö. 600'lerde Fırat nehri çevresinde yerleşmiş olan Yahudi Ekibi ve Murashu ailelerinin faizsiz finansman faaliyetleri de bir diğer benzer örnektir. Milattan sonra 1100'lerde ise hac veya farklı amaçlarla yolculuğa çıkan Hristiyanları korumak amacıyla oluşturulan Tapınak şövalyeleri Tarikatının (veya Mabet şövalyeleri, Tapınak Tarikatı) Hristiyan tebaaya faizsiz fon sağladığı kaydedilmektedir. Tarikat, mensuplarından paralarını emanet alır karşılığında bir mektup verirdi. Daha sonra üyeler gittikleri yerde paralarını bu mektup karşılığında alabilirdi. Sistem finansal sistemde çekin ilk örneklerindedir. Tapınak şövalyeleri yapılan işler ve savaşlardan elde ettikleri gelirler sayesinde ciddi bir servete ve etkiye

sahip olmuşlardır. Bu vesileyle Avrupa'nın 1000'den fazla bölgesinde şubeleşerek hem ticari hem de askeri amaçlarla faizsiz kredi kullandırmışlardır. 18. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da reformlardan kaynaklanan büyük faiz yükünden korunmak isteyen taraflar faiz içermeyen bir kredilendirme sistemi olan dostluk cemiyetlerini (Friendly societies) kurmuşlardır. İngiltere'de 18. yüzyıl sonlarında 7000 civarında dostluk cemiyeti olduğu bilinmektedir. Dernek statüsünde faaliyete başlayan ve günümüzde sigorta şirketlerine dönüşen bu yapıların geçmişe nazaran sayıları ve etkinlikleri azalsa da faaliyetlerini sürdürmektedirler (Campbell, 2021). Bunlara; Shepherds Friendly, Metfriendly, Foresters Friendly Society ve One Family gibi oluşumlar örnek verilebilir. Ek olarak İngiltere'de kâr paylaşımı modeline göre işleyen yatırım tröstleri de faaliyet biçimleri açısından ahlaki değerleri veya dini emirleri dikkate alan bir formdadır (Akın, 1986).

Kadim coğrafyamızda özellikle Osmanlı'da mali sistem incelendiğinde piyasaların çoğunlukla Yahudi sarrafların elinde olduğu görülmektedir. Türklerin yönetimde ve orduda (cihat faaliyetleriyle ilişkili olarak) yoğun biçimde yer alması ve bu hususlara büyük önem atfetmesi iktisadi faaliyetlerin gayrimüslimlerin elinde olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla loncalar, Osmanlı coğrafyasında ve herhangi bir dönemde tamamen Müslüman Türk tüccarların/esnafın kontrolünde olmamıştır. Osmanlı kozmopolit devlet anlayışıyla gayrimüslimlerin iktisadi faaliyetlerine karışmamış ve bu yaklaşımın sonuçları her dönemde hissedilmiştir (Pamuk, 2003). Diğer taraftan Osmanlı'da birçok iktisadi faaliyet ve finansmana ilişkin ihtiyaç vakıflar üzerinden çözülmüştür. Vakıf medeniyetinin doğal üyesi olan Osmanlı toplumu, çoğunlukla günümüzde devletten beklenen kamu hizmetlerini kendisi üstlenmiştir. Bireyler camii, medrese, çeşme, hamam, şifahane ve ticari finansman ihtiyaçlarını kendi aralarında ve vakıflar aracılığıyla karşılamışlardır (Bolat, 2012). Vakıflar Osmanlı'da yaygın ve çok işlevli kurumlar olarak uzun yıllar faaliyet göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nde bireylerin finansmanı konusunda özelde para vakıfları (vakfu'n-nukûd) ile karşılanmaktadır. Para vakıflarına belirli bir para vakfedilir ve

bu paralar çeşitli usullerle işletilerek nemalandırılırdı. Toplanan gelirler ise son aşamada hayır işlerinde sarf edilirdi. Para vakıflarında, İslami finasta günümüzde yoğun şekilde kullanılan murabaha yöntemi en çok tercih edilen yöntemlerden biri olmuş ve finansman işlemlerinin sürekliliği sağlanabilmiştir (Döndüren, 2008). Birçok farklı İslami finansman usulüyle çalışan para vakıfları Osmanlının ilk döneminden 20. yüzyılın başlarına kadar iktisadi faaliyetlerin merkezinde yer almıştır. Cumhuriyetle birlikte etkisi ve fonksiyonları farklılaşsa da günümüzde vakıflar toplumun birçok ihtiyacını karşılamaya hala devam etmektedir. Bankacılık sektöründe ise 1954 yılında Osmanlı'dan kalan 1069 para vakfının sermayesi ile kurulan Vakıflar Bankası ilgili kurumların bir bakiyesi olarak faaliyetlerini yürütmektedir (Hazıroğlu, 2019).

Osmanlı Devleti, Avrupa'nın yaşamış olduğu sanayi devrimini yakalayamamış, dolayısıyla Avrupa'ya benzer bir dışa açılma ve sermaye birikimi süreci yaşamamıştır. Sermayenin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan bankacılık işlemleri de dönemin Osmanlı coğrafyasında görülmemektedir. Osmanlı devletinde günümüzdükine benzer banka örneği ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru ve zarurete binaen ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da bankaya, devletin iç ve dış borçlarının ödenmesi konusunda ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet) 1847 yılında devletin himayesinde Jacques Alléon, Manolaki Baltazzi Galata bankerleri tarafından kurulmuştur. Bu ilk bankanın spekülasyon işlemlere girmesi ve likidite problemleri sebebiyle 1852 yılında faaliyetleri durdurulmasına karar verilmiştir (Sağlam, 1976).

Osmanlı'da bugünkü bankaları ve kredi işlemlerini andıran uygulamalar sarraflar ve sandıklar gibi müesseselerde görülmektedir. Sandıklar denildiğinde ise ilk girişim, Mithat Paşa tarafından 1860 yılında "Memleket Sandıkları" uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Mithat paşa toplumu tefecilerin elinden kurtarmak adına sandıklar oluşturmuş, özellikle çiftçi destekleri ve üretici finansmanı destekleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu sandıkların sermayeleri, âtil arazilerin işletilmesi sonucunda ortaya çıkan mahsulün satışından elde edilen gelirlerden sağlanmıştır. Osmanlı'nın ciddi sorunlarla boğuştuğu son dönemine rastlayan bu girişim kredi

alanların (çoğunlukla köylülerin) borçlarını ödeyememesi sorunuyla karşılaşmıştır. Geri ödeme ve konjonktürel sorunlar nedeniyle sandıklar 1880 yılında Menafi sandıklarına dönüşmüş ancak bu değişim de olumlu sonuç vermeyince sandıklar 1888 yılında Ziraat Bankası'na dönüştürülmüştür (Hazıroğlu, 2019).

Yakın geçmiş örnekleri olan para vakıfları ve sandıklar, günümüzde katılım bankacılığına dayanak olan İslami finans sözleşmelerini kullanarak finansmana aracılık etmişlerdir. Bu tecrübe günümüz modern İslami bankacılığa benzemese de İslami finans yöntemlerinin uygulanması noktasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu ve benzer uygulamalar, "İslami Finans" kavramının ortaya atılmadan önce de asli itibarıyla var olduğunu kanıtlamaktadır. İslam iktisadı ve finansı anlayışı Müslüman toplumlarda dini ahkâmın gereği olarak doğal şekilde gelişmiştir. Bugün İslami iktisadı ve finansı başlığı altında incelenen tüm konular, "İslam Ahlakı" üst başlığı altında ve dağınık bir biçimde geçmişte de incelenmiştir. Bugün yapılan çalışmalar ise İslam'ın önerdiği iktisadi sistemin ve finansal işlemlerin bütüncül bir şekilde bir araya getirilmesi çabalarıdır. Ahlak konusunun altında incelenen "iktisat" konusunun bir bilim dalı olarak kabul edilmesi de İslam iktisadı literatürünü cem etme sürecini hızlandırmıştır.

4. İSLAMİ BANKACILIĞIN KISA TARİHİ VE TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ

İslam dini, toplum tarafından yanlış bir bakış açısıyla genellikle kul ile Allah (c.c.) arasındaki ilişki biçimleri üzerinden okunmaktadır. Ancak bu bakış açısının tersine İslam, bireylerin karşılıklı ilişkilerini, toplum hukukunu, iktisadi kurumları ve politikalarını da düzenlemektedir. Bu nedenle Müslümanlar açısından İslam'ı toplumsal hayattan ayırmak zordur. İslam, içtimai ve iktisadi hayatın sürekli olarak merkezinde bir yapıdadır. Müslümanlar ise bu kaideler çerçevesinde eylemlerini düzenlemektedir.

İslam dini ayet-i kerimeler ve Peygamberin (sav) sünneti aracılığıyla iktisadi faaliyetlerde ahlak, ölçü, tartı, sözleşmeler, vade, alım-satım ve faiz gibi temel meseleleri ele almıştır. Kimi zaman ayetlerle detaylı biçimde anlatılan kaideler kimi

zaman Peygamber'in (sav) hayatında bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu meseleler arasında faiz konusu ise sıkça üzerinde durulan ve ticari hayatı ifsat eden yapısıyla önemsenmektedir. Kur'an-ı Kerim'de faiz kesin bir biçimde yasaklanmıştır. Faizin haksız bir kazanç ve İslam'ın adalet ilkesine aykırı olduğu ifade edilmektedir. Borçlu alacaklı ilişkisinde ise tahakküm ve sömürüye vesile olduğu gerekçesiyle insan ilişkilerini zedelediği vurgulanmaktadır.

Faiz yasağının İslam'da imani, amelî, ahlaki ve ekonomik yönleri bulunmaktadır. İmani açıdan bakıldığında faizin haram olduğuna inanmak şarttır, aksi bir durumda bireyin İslâm'dan çıkmasına sebebiyet vermektedir. Ameli cihetten ise bu iman ediş fiillerinde buna göre hareket etmeyi zorunlu kılmaktadır. Ahlak boyutunda faiz insan ahlakını olumsuz etkilenmesine, ekonomik açıdan servetin haksız el değiştirmesine ve insanın razı olmadığı bir borca mahkumiyete sebebiyet vermektedir (Oktay, 2014). Birey yalnızca kendi çıkarı için borç verirken borç alan kişi faiz geliri sağlayan bir araca dönüşmektedir. İnsanın nesneleştirildiği modern bir kölelik ilişkisi kurulmaktadır. Razı olunmadığı halde yüklenilen faiz, borçlularda insana ve topluma karşı olumuz kanaate neden olurken borçlu ve alacaklı arasındaki finansal ilişki açıktan bir iktidar ilişkisine dönüşmektedir (Lazzarato, 2015). Bu ilişki biçimi modern finans öncesi dönemlerde bireyler arasında cereyan ederken bugün neoliberal ekonominin ürettiği finansal kurumlar üzerinden gerçekleşmektedir.

Faizli işlemler 17. yüzyıl itibariyle batı medeniyetlerinde kurumlar üzerinden sistemli bir biçimde uygulanmaya başlamıştır. İslam medeniyetlerinin büyük coğrafyalara hâkim olduğu döneme rastlayan bu gelişmeler doğal olarak Müslüman toplumlarda da benzer faaliyetlerin yürütülmesine sebebiyet vermiştir. Ancak faizin İslam'da haram olması sebebiyle Müslüman halktan ziyade gayrimüslim tebaa tarafından teveccüh görmüştür. Bu durumun doğal bir sonucu olarak batılı ülkelerde ve gayrimüslim tebaada sermaye birikimi Müslümanlara nazaran gelişme kaydetmiştir. Batılı toplumlarının kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sermaye sahibi olmaları ve bu sermayeyi sanayi gibi alanlarda kullanmaları güç dengelerinin

değişmesine ve nihayetinde Müslüman devletlerin iktidarının inkıtaa uğratılmasına vesile olmuştur. Müslüman toplumlar ancak 20. yüzyılın başlarında (şartlı) bağımsızlıklarına kavuşmuş ve modern finans konusunda çalışmalar üretmeye başlamıştır. Sermaye sahibi olmanın iktidar sahibi olmak olduğunu açıkça gösteren savaşlar ve konjonktürel gelişmeler İslami finansın ortaya çıkışında çok etkili olmuştur. İlk adım ise sermayenin değerlendirilmesi adına bankacılık sistemini organize etmek olmuştur.

Günümüzde temel bankacılık faaliyetleri olan “emanet verme ve borçlanma” gibi hizmetler insanlık tarihi kadar eski bir ihtiyaçtır (Canbaz, 2018). Bu nedenle İslam toplumlarında da benzer şekilde ihtiyaçlara cevap veren uygulamaları görmek mümkündür. İslami bankacılığa ilişkin modern çalışmalar, Birinci dünya savaşı sonrasında siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıktan ayrı düşünülmemeyeceğini fark eden Müslüman düşünürlerce başlatılmıştır. Bu çabalar konvansiyonel bankalar aracılığıyla batıya akan sermayenin durdurulması ve faiz realitesinin etkisini azaltmak adına İslami kaidelere uygun finansal kurumların geliştirilmesine ön ayak olmuştur. Günümüz modern İslami bankacılığa ilişkin ilk çalışma 1955 yılında yapmış olduğu araştırmayla Muhammed Uzair’e (Pakistanlı ekonomist) aittir (Ayub, 2017). İslami bankacılığa ilişkin ilk uygulama (veya ilk “İslami banka”) ise kayıtlara 1963’te Mısır faaliyete başlayan Mit Ghamr Tasarruf Bankası ile girmiştir. Ahmed El-Neccar tarafından kurulan banka iki yıl faaliyet yürüttükten sonra Mısır’ın devletleştirme politikasına maruz kalarak el konulmuş ve bir 2 yıl sonra da faaliyetlerine tamamen son verilmiştir (1963-67). Bu banka, Almanya bankacılık türlerinden biri olan tasarruf bankacılığı modelini esas almıştır. Bankaya yatırılan paralar için bireylere faiz ödenmez, kredi taleplerinde ise faiz alınmazdı. Kredi kullandırmaları ortaklığa dayanır ve kredi alan tarafların faaliyetleri sonucu elde ettiği kârdan belli bir yüzde alınarak yatırıma ortak olan müşterilere dağıtıldı (Yozgat, 2010). Örneklik teşkil eden bu ilk deneme akabinde 70’lerde Müslüman devletlerin iş birliğini arttırmak ve finansman ihtiyaçlarını karşılamak adına kalkınma bankası kurulması fikri

gelişmiştir. 1974 yılında, Islamic Development Bank (IDB) - İslam Kalkınma Bankası İslam Konferansına¹ üye 40 devletin ortak girişimiyle kurulmuştur. İslam Kalkınma Bankasının kurulması İslami banka örneklerinin hızlı bir biçimde artmasına vesile olmuştur (Islamic Development Bank (IsDB), 2022). Bu vesileyle 70'lerin ikinci yarısından sonra tüm dünyada İslami bankalar kurulmaya başlanmıştır. Ticari ilk İslami banka ise 1975 yılında kurulan Dubai İslam Bankası olmuştur. 80'ler de ciddi bir ivme yakalayan bu sürece İslami finansın yayılma dönemi adı verilmiştir. Günümüzde İslami finansın öncü ülkelerinden kabul edilen Malezya, Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ve İngiltere gibi ülkelerde İslami finans kurumlarının ortaya çıkışı da bu dönemlere rastlamaktadır.

Ülkemizde ilk İslami finans uygulamaları kanun hükmünde kararname² ile faaliyet izni verilen özel finans kurumları (ÖFK) ile başlamıştır. Albaraka Türk ve Faisal finans kurumları 1985 yılı itibariyle ilk faaliyete başlayan girişimler olmuştur. Takip eden yıllarda 1989 yılında Kuveyt Türk, 1990 yılında ilk Türk sermayeli özel finans kurumu olan Anadolu Finans, 1995 yılında İhlas Finans ve 1966 yılında Asya finans kurumu faaliyetlerine başlamıştır. 1999 yılına kadar özel finans kurumları bankacılık kanununa tabii değilken ilk kez ilgili yıl itibariyle 4389 sayılı Bankalar Kanunu (mülga) dahil edilmişlerdir. 2001 yılında Faisal finans sektörden çıkarak şubelerini devretmiş, yapı Ülker grubu girişimi olarak Family Finans kurumuna dönüşmüştür. Yine aynı yıl İhlas finans kurumunun likidite problemleri nedeniyle BDDK kararıyla faaliyetleri durdurulmuş ve tasfiye sürecine girmiştir. Bu vaka bir özel finans kurumunun ilk kez tasfiye sürecine girmesi olarak kayıtlara geçerken İslami finans sektörüne de ağır bir darbe vurmuştur. İlgili süreçte güven problemleri yoğun bir biçimde hissedilmiş ve sektörden yüklü miktarda fon çıkışı yaşanmıştır (Ertürk, 2021). Öncesinde 28 Şubat, siyasi karışıklıklar, deprem ve devlet iktidarının zayıflaması gibi birçok problemle yüzleşen Türkiye ekonomisi 1998-2003 yılları

¹ Bugün 57 üyesi bulunan konferansın ismi 2011 yılında The Organisation of Islamic Cooperation OIC) - İslam İşbirliği Teşkilatı olarak güncellenmiştir.

² 83/7506 sayılı KHK - 25 Şubat 1984 tarihli 18323 sayılı Resmî Gazete

arasında toplamda 24 bankanın batışına şahitlik etmiştir. Yaşanan bu sıkıntılı dönemler sonrasında bankacılık kanunu tekrar gözden geçirilerek 5411 sayılı bankacılık kanunu tesis edilmiştir. Bu konuyu İslami finans açısından değerli kılan ise özel finans kurumlarının bu kanunla birlikte Katılım Bankası olarak adlandırılması olmuştur. Dolayısıyla artık katılım bankaları mevduat bankalarının sahip olduğu tüm avantajlara ve güvenceye sahip olmuşlardır. Bu değişim İslami finans sektöründe Family Finans ile Anadolu Finansın birleşmesine vesile olmuş ve tek çatı altında Türkiye Finans katılım Bankası ismiyle faaliyete devam etmişlerdir (TKBB, 2022a).

Katılım bankalarının bankacılık mevzuatına dahil edilmesiyle bankacılık sektöründe önemli bir derinleşme ve genişleme sağlanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte son 15 yılda bankacılık sektörü, ülke yönetiminin finans politikalarında önemli yer tutmuş, sektörün geliştirilmesi çabalarından katılım bankaları da olumlu etkilenmiştir. Devlet yönetimin, İstanbul'u finans merkezine dönüştürme vizyonu bu politikaların en belirgin olanı iken 300 Milyon \$ karşılığı TL sermayeli Ziraat Katılım Bankası A.Ş. 2015 yılında kurularak İslami bankacılık sektörüne kamu desteği sağlanmıştır. Banka 12 Mayıs 2015'te faaliyet iznini almış ve 29 Mayıs 2015 tarihinde faaliyetine başlamıştır. Bu girişim devlet eliyle kurulan ilk İslami banka olması hasebiyle önem arz etmektedir. Aynı yıl 15 Ocak tarihinde Halk Bank'ın kurucu ortağı olacağı bir katılım bankası kurulması için BDDK tarafından faaliyet izni verilmiştir (BDDK, 2015). Ancak Halk Bank hukuki gerekçelerle bu girişimini ertelemiş ve faaliyet izni aynı yıl sonunda kendi beyanına istinaden iptal edilmiştir. Kısa bir süre sonra ikinci kamu katılım bankası olan Vakıf katılım Bankası A.Ş. 805 Milyon TL sermaye ile kurulmuş ve 25 Şubat 2016 yılında faaliyetine başlamıştır. 2016 yazında yaşanan menfur 15 Temmuz darbe girişiminin bir sonucu olarak BDDK³; Bankacılık Kanunu⁴ çerçevesinde, terör faaliyetlerine destek vermesi gerekçesiyle Bank Asya'nın faaliyet iznini kaldırmıştır (TMSF, 2022). 2018 yılına gelindiğinde TKBB bünyesinde, "Merkezi

³ 22 Temmuz 2016 tarihli karar

⁴ 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 107'inci maddesinin son fıkrası

Danışma Kurulu” oluşturularak katılım bankacılığında şer’i standartlaşmanın ve kontrolün daha etkin biçimde yapılması amaçlanmıştır. İslami bankacılık sektöründeki son büyük gelişme 2019 yılında yaşanarak Türkiye Emlak Katılım Bankası 1 Milyar TL sermaye ile üçüncü kamu katılım bankası olarak sisteme katılmıştır. 2021 yılında ise kamuda İslami bankacılıkta organizasyonel yapılanmanın geliştirilmesine ilişkin çabalar görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi çatısı altında “Katılım Finans Dairesi Başkanlığı” ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası çatısı altında “Katılım Bankacılığı Müdürlüğü” kurulması bu hususta görülen önemli gelişmelerdendir.

2022 yılı itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren 6 adet katılım bankası bulunmaktadır. Bu bankalar sahiplik açısından 3’ü özel ve 3’ü kamu katılım bankalarıdır. İlgili bankalar aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz⁵.

- a. Albaraka Türk Katılım Bankası
- b. Emlak Katılım Bankası
- c. Kuveyt Türk Katılım Bankası
- d. Türkiye Finans Katılım Bankası
- e. Vakıf Katılım Bankası
- f. Ziraat Katılım Bankası

5. VERİ METODOLOJİ

Çalışma verileri Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) data setinden elde edilmiştir. Türk katılım bankacılığı sektörünün 2005-2021 Haziran dönemi arasında temel bankacılık rasyoları trend analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bankacılık sektörünün performansının ölçülmesi ve değerlendirmesinde belirli dönem aralığında önemli kalemlerin tutar veya oran şeklinde incelenmesi konuyu daha anlaşılır kılarken araştırmalarda sıkça kullanılmaktadır. Temel bankacılık rasyoları olarak toplam aktif, toplanan fonlar, kullanılan fonlar (krediler), özkaynaklar, net kârlılık, sermaye yeterlilik ve takipteki krediler rasyoları ele alınmıştır. Ayrıca sektörde dikkat çekici

⁵ Sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.

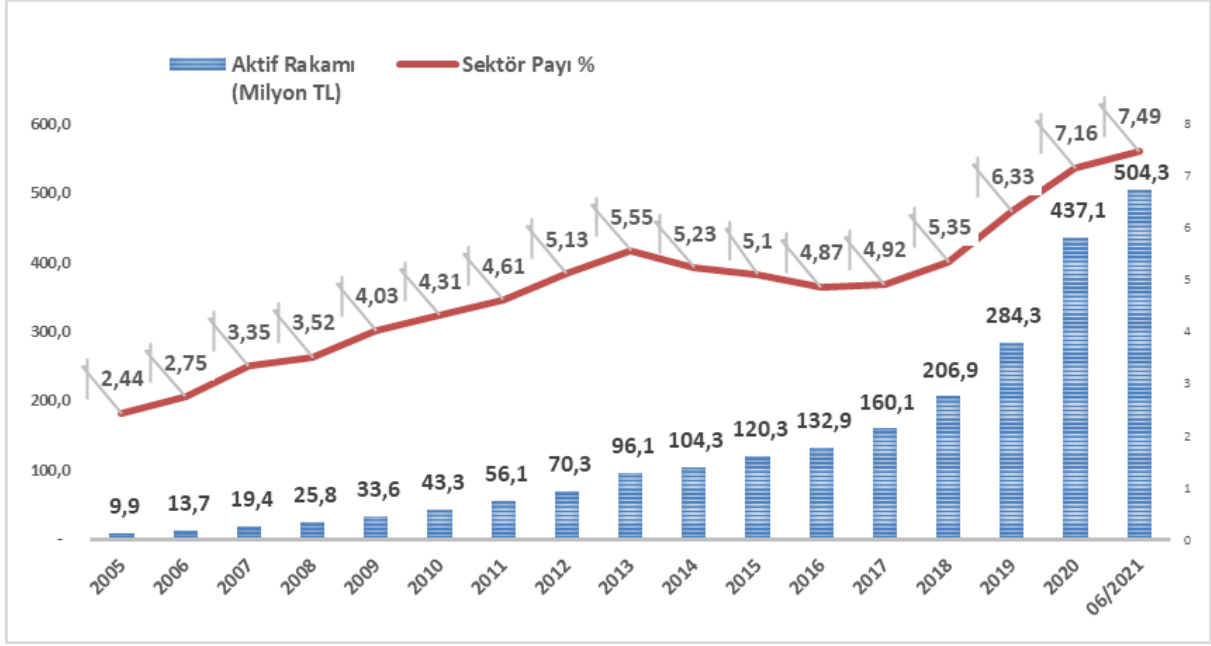
gelişim gösteren katılım bankalarının istihdam performansı ve sukuk ihraçları konusu ele alınmıştır.

Bu kapsamda Türkiye katılım bankacılığı sektörünün 2005-2021 Haziran dönemi arasındaki temel bankacılık performans verileri ve performansa ilişkin çıkarımlar takip eden başlıkta incelenmiştir.

6. KATILIM BANKACILIĞININ MEVCUT GÖRÜNÜMÜ VE PERFORMANSA İLİŞKİN BULGULAR

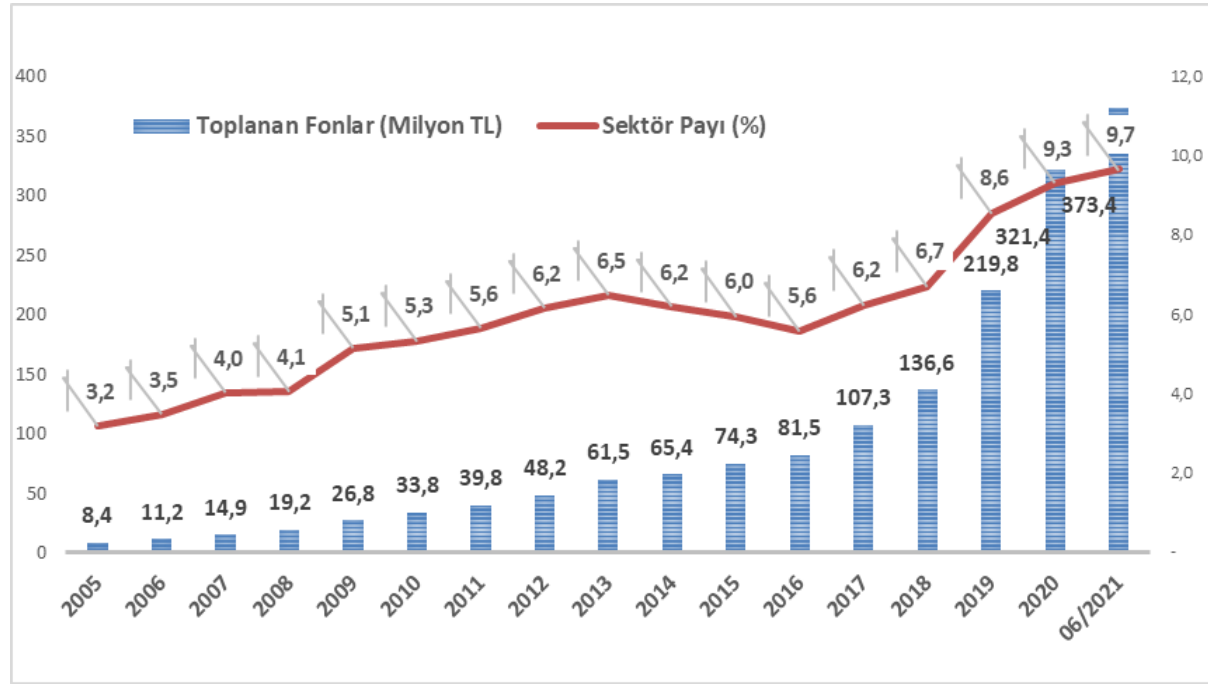
İslami bankacılık sistemi ve ürünleri küresel düzeyde ciddi gelişme kaydederken ülkemizde hala gelişim aşamasındadır. 1984 yılı itibariyle başlayan uygulamalar 40 yıla yaklaşan bir tecrübeye sahiptir. Günümüz finansal gelişim verilerine ve toplumsal ilgiye bakıldığında ise zamanla sektöre daha da derinlemesine gireceği tahmin edilmektedir. Katılım bankaları, “banka” olarak nitelendirildikleri 2005 yılından bu yana istikrarlı şekilde büyümektedir. Sürdürülebilir büyümeyi sağlamak adına küresel piyasalara entegre olan sektör, ülkemizin yaşamış olduğu farklı kriz dönemlerinde dahi başarılı bir profil çizmiştir. Bu yönüyle zorlu piyasa koşullarında ve dönemin getirdiği farklı risk durumlarında dayanıklılığını birçok kez ispat etmiştir. Katılım bankacılığının geçmişten bugüne önemli verileri incelendiğinde bu kanaat daha da belirginleşmektedir.

Tablo 1: Katılım Bankacılığı Toplam Aktif Gelişimi ve Sektör Payı

Kaynak: (TKBB, 2022b)

Tablo 1’de 2005 yılından 2021 yılına kadar katılım bankacılığı toplam aktiflerinde sürekli bir mutlak büyüme göze çarpmaktadır. 2021 Haziran itibariyle katılım bankacılığı sektörün %7,5 aktif payına sahiptir. Bu pay geçmişten bugüne yakalanan en yüksek oran olmasına karşın beklentilere cevap verme açısından düşük olduğu da bir gerçektir. Ancak 2025 yılında katılım bankacılığının pazar payının %15’e çıkarılması hedefi geleceğe ilişkin beklentileri iyimser kılmaktadır (Eker & Yeşilyurt, 2022). Yanı sıra %7,5 payın Haziran itibariyle açıklanmış rakam olduğu unutulmamalıdır. İlk altı ayda gerçekleşen performansın devam etmesi halinde bu payın %8 ve üzerine çıkması mümkündür. Sektör payının büyüme hızına bakıldığında ise 2005-2013 arasında izlenen yükseliş trendi 2013-2016 yılları arasında sekteye uğramıştır. Bu yavaşlamada bankacılık sektöründe geleneksel bankaların aktiflerini daha hızlı bir biçimde artırması ve sektörün eski oyuncularından olan Asya katılım bankasının ilgili süreçte güven ve itibar kaybetmesi etkili olmuştur. 2017 yılından sonra aktif payında büyük bir sıçrama yaşanması ise 2016’da açıklanan bankacılık sektöründe %15 pazar payı hedefi ve kamu katılım bankalarının sisteme dahil olmasıyla açıklanabilir. Nihai aşamada bu bankaların sağlıklı mali yapılarını ve büyüme trendlerini istikrarlı bir biçimde sürdürdüklerini söylemek mümkündür.

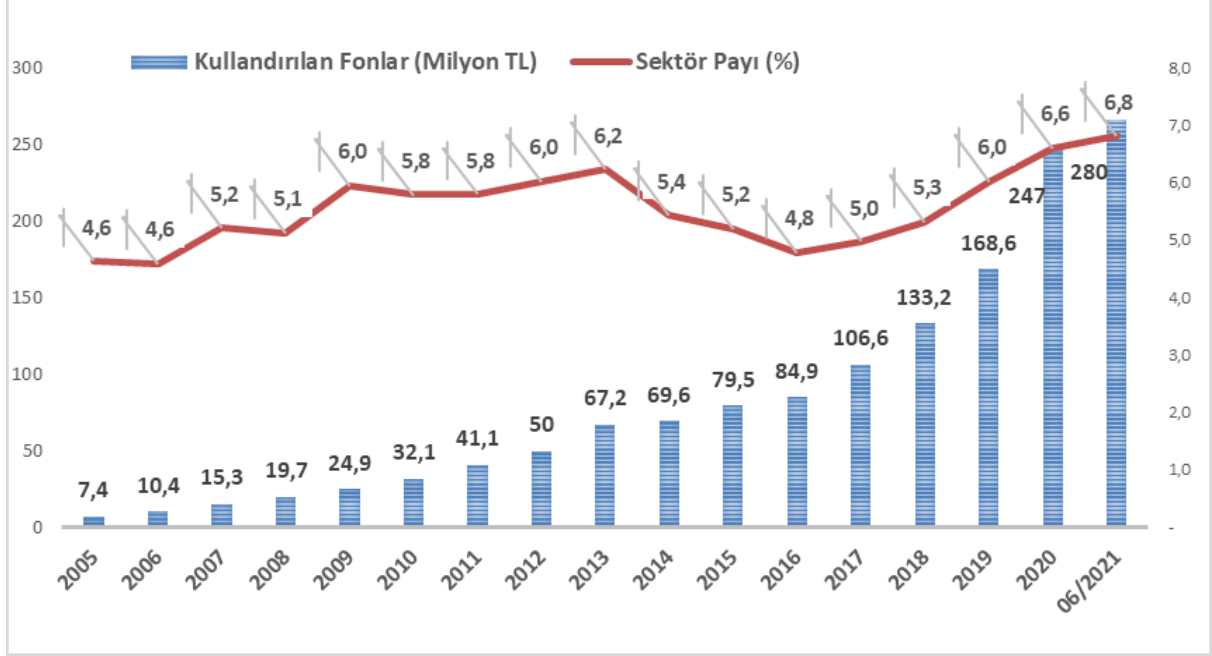
Tablo 2: Katılım Bankacılığında Toplanan Fonlar ve Sektör Payı

Kaynak: (TKBB, 2022b)

Katılım bankalarında toplanan fonlar Haziran 2021 itibariyle 373,4 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Sektör payı ise geçmişten bugüne yakalanan en büyük oran olan %10'a yaklaşmıştır. Bu kalemde de aktif payına benzer biçimde dalgalanmalar ve kırılmalar görülmektedir. İzlenen trend analizleri her iki rasyonun da benzer değişkenlerden etkilendiğini göstermektedir. Tasarrufların artışı noktasında en büyük sıçramanın ise 2018-2019 yılları arasında yaşanması dikkat çekmektedir. Katılım bankalarının mevduat bankalarına benzer biçimde garanti bir fazlalık (faiz) vadetmemesine rağmen yakalamış olduğu büyüme tatmin edicidir. Özellikle son yıllarda yaşanan döviz kurundaki artışlar ve maruz kalınan enflasyondan hareketle, bireyler garanti getiri sağlayan veya tasarruflarını enflasyona ezdirmeyen finansal araçlara yönelmektedir. Bu nedenle ilgili trendin katılım bankaları açısından olumlu bir gösterge olduğu açıktır. Bu artışın mutlak kılınması ise katılım bankalarının kendilerini daha sıkı hatırlatması ile mümkün olabilir. Sektöre son yıllarda hızlı bir giriş yapan Vakıf ve Ziraat Katılımın pazar doygunluğuna ulaşması halinde bu trend

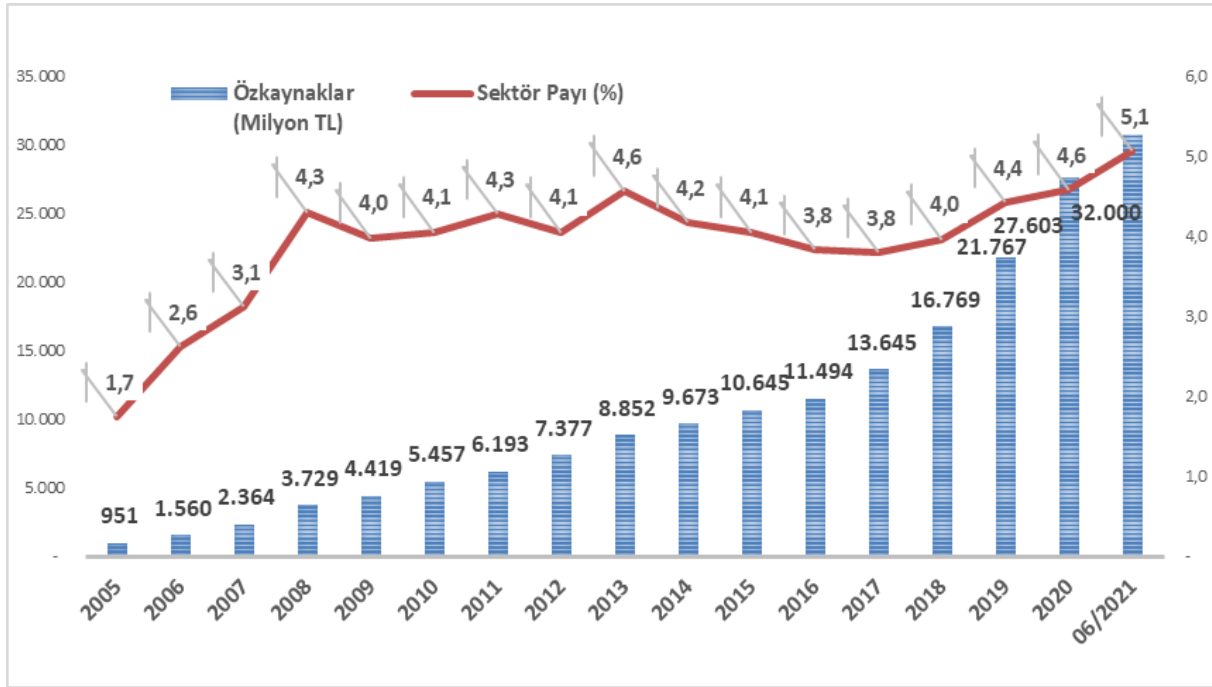
stabil kalacaktır. Bu nedenle kamu dışında kalan katılım bankaların da pazarlama konusunda çabalaması ve trende katkı sağlaması gerekmektedir.

Tablo 3: Katılım Bankacılığında Kullanılan Fonlar ve Sektör Payı

Kaynak: (TKBB, 2022b)

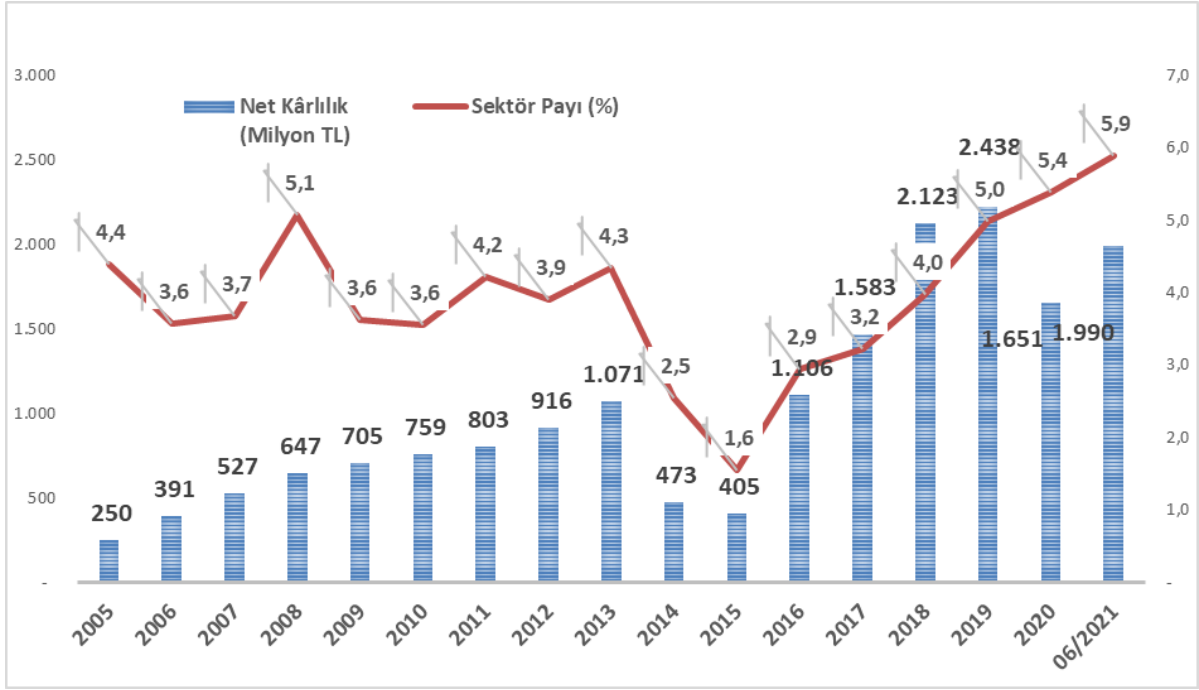
Katılım bankaları Haziran 2021 itibariyle 280 milyar TL fon (kredi) kullanmış ve sektör payı ise %6,8'e ulaşmıştır. Kullanılan fonların tutar açısından sürekli bir biçimde arttığı görülürken sektör payı trendinde belirgin kırılmalar görülmektedir. İlk kırılma 2007-2008 yıllarında düşüş şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüş tüm finansal piyasaları etkileyen 2008 mortgage mali krizinin etkisini göstermektedir. 2009-2013 arasında kısmi düşüşler ve yükselişler görülse de bankaların agresif davranmadıkları görülmektedir. 2013 yılında %6,2 olan sektör payı sonraki yıllarda ciddi düşüşler gösterirken ancak 2020 yılında 2013 yılında elde edilen sektör payının üzerine çıkabilmiştir. İlgili trendin büyüme oranlarına bakıldığında katılım bankalarının kredi kullanılmak konusunda mevduat bankalarına nazaran düşük iştahlı oldukları söylenebilir. Bu analizin negatif izlenmesinde, katılım bankalarının nakit kredi kullanılmamaları, kredi kartı etkinliklerinin düşük olması ve rakip bankalara nazaran fon kullanma maliyetlerinin nispeten daha yüksek olması etkili olmuştur.

Tablo 4: Katılım Bankacılığı Özkaynaklar ve Sektör Payı

Kaynak: (TKBB, 2022b)

Katılım bankalarının Haziran 2021 itibariyle 32 Milyar TL özkaynağı bulunmaktadır. Sektör payında ise incelenen veriler arasında en düşük oranı ifade eden %5,1 seviyesindedir. Katılım bankalarının daha fazla fon kullandırması ve net kârlılıkta büyümesi adına önem arz eden bu oranın düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. 2008-2019 yılları arasında durağan bir trend izleyen özkaynaklar ilk kez %5 seviyesinin üzerine 2021 itibariyle çıkmıştır. Sektör payının büyüme hızı incelendiğinde ise yıllık büyümelerin %1 - %2 arasında ve düşük hızda değiştiği anlaşılmaktadır. 2006-2016 yılları arası 10 yıllık süreçte mutlak büyüme ise 1 milyar TL'lik artışlar şeklinde görülmektedir. Katılım bankaları verilerine ek olarak mevduat bankalarının özkaynaklarını daha hızlı bir biçimde artırması oranın bu seviyelerde kalmasında etkili olmuştur. 2020 yıl sonunda mevduat bankaları 515 milyar TL özkaynağa sahiptir. Eylül 2021 verilerine göre ise bankacılık sektörünün özkaynaklar toplamı 655 milyar TL'ye ulaşmıştır (BDDK, 2021a). Bu verilerden hareketle mevduat bankalarının bu rasyoda daha başarılı bir performans gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Katılım Bankacılığı Net Kârlılığı ve Sektör Payı

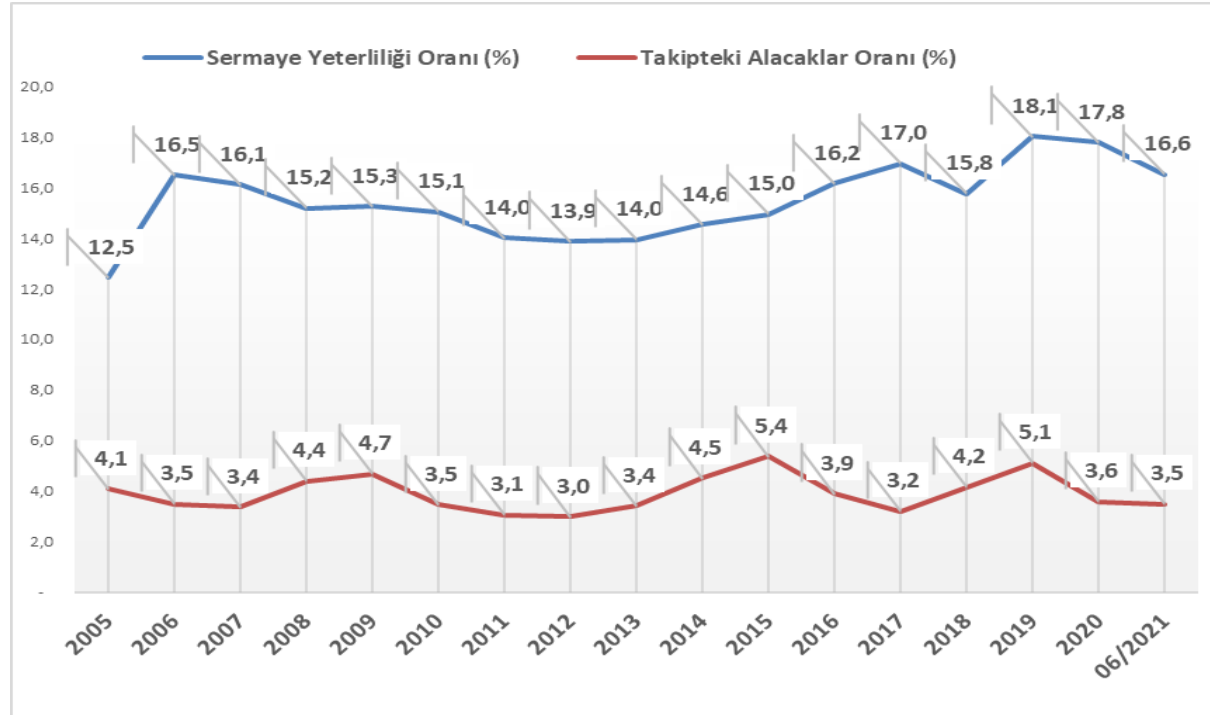

Kaynak: (TKBB, 2022b)

Katılım bankaları bankacılık sektörünün Haziran 2021 itibariyle 2 Milyar net karla yaklaşık %6 sına sahiptir. Bu oran 2005'ten bu yana yakalanan en büyük tutar ve orandır. Yanı sıra çalışma hazırlanırken bazı katılım bankalarının 3. Çeyrek bazılarının ise 2021 yıl sonu bağımsız denetim raporları yayınlanmıştır. Güncel verilere göre KuveytTürk 9 ayda 1,4 milyar TL, Türkiye Finans yılsonunda 921 Milyon TL, Vakıf Katılım 3. çeyrekte 802 Milyon TL, Ziraat Katılım 3. Çeyrekte 558 Milyon TL, Emlak Katılım 9 ayda 50,9 milyon TL ve AlbarakaTürk 9 ayda 38 Milyon TL net kar açıklamıştır. Şu aşamada toplamda 3.8 Milyar TL olarak açıklanan rakamın 4 milyarın üzerine çıkacağı anlaşılmaktadır. Bu rakam katılım bankalarının geçmiş yıla göre net kârlılıkta performansı %100'ün üzerinde artırdığını göstermektedir. Bu vesileyle karlılıkta sektör payının da artacağı tahmin edilebilir. Vakıf Katılım bankasının performansı dikkat çekerken AlbaraTürk'ün bir süredir yaşadığı karlılık probleminin devam ettiği görülmektedir. Katılım bankalarının ellerindeki fazla likidi değerlendirme konusunda geleneksel bankalara nazaran daha dezavantajlı olduğu söylenebilir. Bu noktada İslami sermaye piyasası ürünlerinin gelişimiyle karlılığın arttığı düşünülmektedir. Özellikle hacmi ciddi anlamda artış gösteren sukuk

ihraçlarının ve İslami katılım fonlarının son dönemlerde karlılığa olumlu katkı yaptığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Katılım Bankacılığı Sermaye Yeterlilik ve Takipteki Alacaklar Oranı

Kaynak: (TKBB, 2022b)

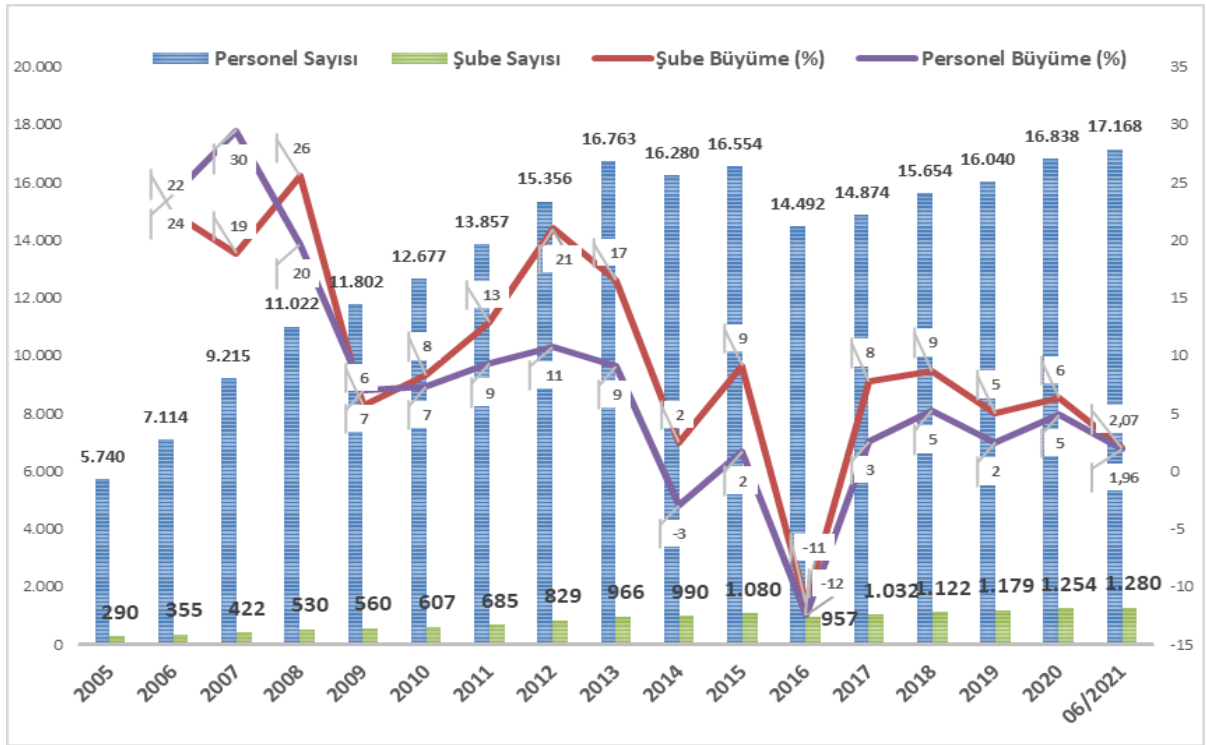
Sermaye yeterlilik rasyosu (SYR), yasal özkaynakların risk ağırlıklı varlıklara oranını ifade etmektedir. Bu oran Basel II kriterlerine göre %8 olması gerekirken ülkemizde BDDK tarafından %12 olarak uygulanmaktadır. Bu politika bankalarımızın riskler karşısında daha güçlü bir özkaynağa sahip olmasını amaçlamaktadır. Tablo 6'daki veriler incelendiğinde katılım bankaları SYR konusunda istikrarlı biçimde %12'nin üstünde kalmış ve riskler karşısında güven sağlamıştır. Diğer taraftan ilgili yıllar arasında mevduat bankacılığı da benzer oranları yakalamıştır. Nihai olarak Türk bankacılık sektörünün SYR konusunda pozitif bir görüntü çizdiğini söylemek mümkündür.

Türk bankacılık sektörü 2018'den 2019'a geçerken başlayan ve ciddi finansal problemlere yol açan Covid-19 salgın sürecinden olumsuz etkilenmiştir. İlgili süreçte birçok kepenk kapatma görülmüş ve çalışanların işten zorunlu olarak ayrılmaları nedeniyle kredilerin geri ödemelerinde sorunlar baş göstermiştir. Bu durum takipteki

kredilere büyük oranda yansımıştır. Toplam sektörde 97 milyon TL olan takipteki krediler 2019 sonunda 151 milyar 2020 sonunda ise 153 milyar TL olmuştur. 2021 Eylül itibariyle bu rakamlar 149 milyara gerilese de krizin etkileri hala atlatılamamıştır. Benzer biçimde katılım bankalarının 2019 yılı sonunda takipteki krediler oranı tarihindeki en yüksek ikinci seviye olan %5,1 (8,6 milyar TL) seviyesine ulaşmıştır. 2020 ve 2021 itibariyle bu oran pozitif anlamda bir trend izleyerek %3,5 seviyesine gerilemiştir.

Türk bankacılık sektöründe 2021 Eylül itibariyle 34 mevduat, 15 kalkınma ve yatırım, 6 katılım bankası olmak üzere toplamda 55 banka faaliyet göstermektedir. Sektörde toplam 11.155 şube bulunurken 201.665 personel yer almaktadır (BDDK, 2021a).

Tablo 7: Katılım Bankacılığı Personel/ Şube Sayıları ve Büyüme Oranları

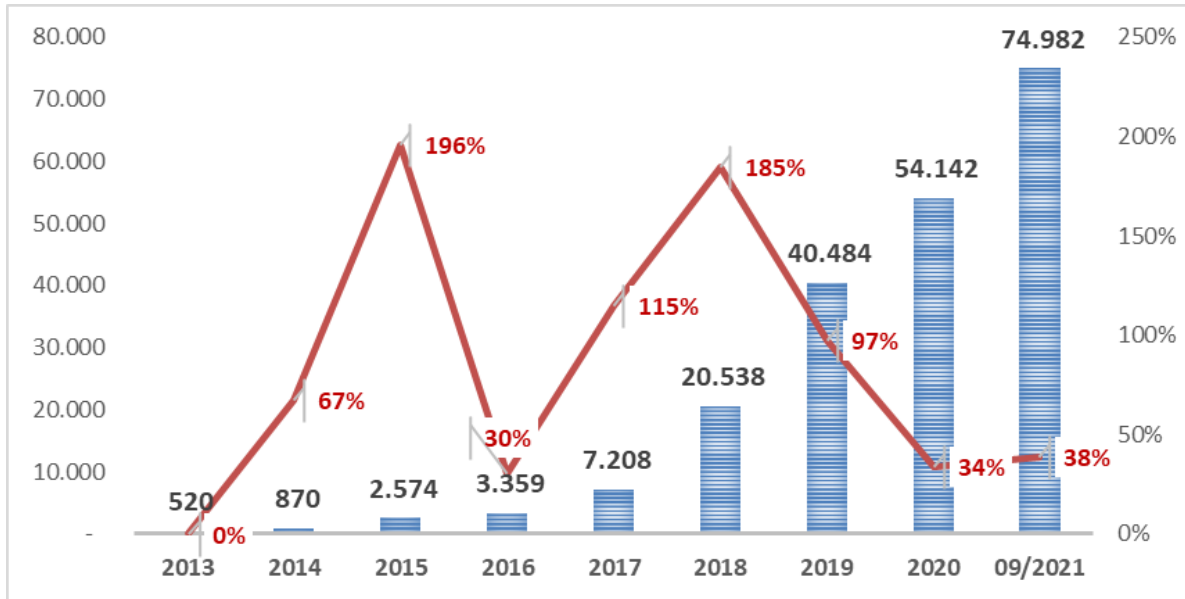
Kaynak: (TKBB, 2022b)

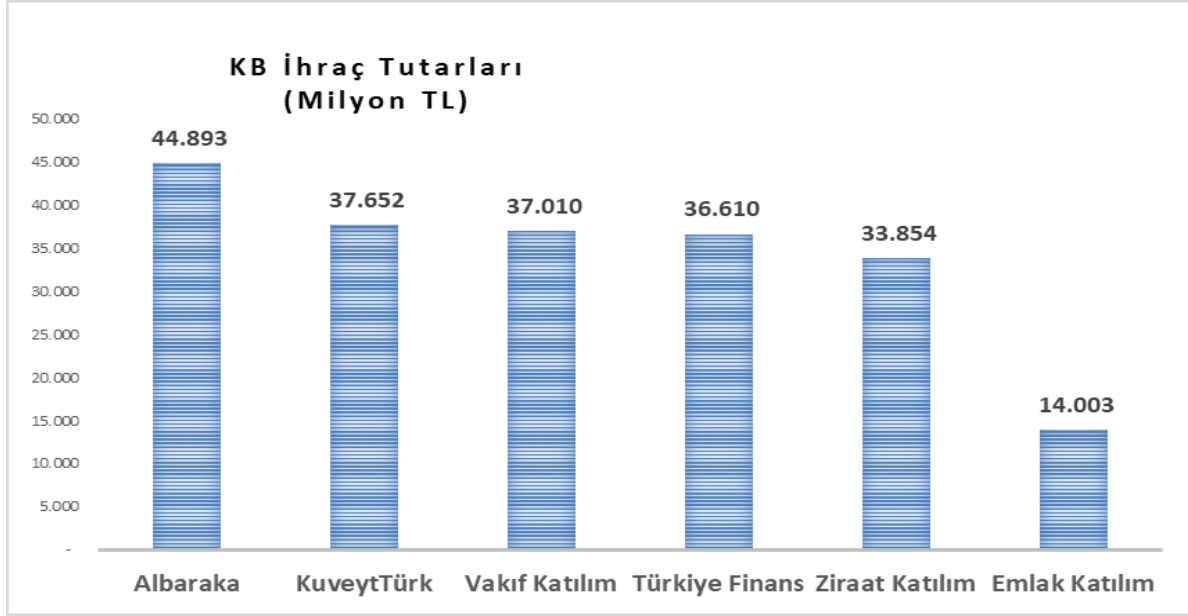
Katılım bankaları 1280 şube ile sektörün %11,5'ini, personel sayısında ise 17.168 çalışanla sektörün %9'unu temsil etmektedir. Katılım bankacılığı sektörü 2005-2021 yılları arasında personel ve şube sayısında belirgin değişimini yalnızca Bank Asya bağlı gelişmeler ve tasfiye aşaması sürecinde yaşamıştır. 2014 yılı itibariyle başlayan

süreç 2016 yılında pik yaparak sektörü olumsuz etkilemiştir. Şube sayısında görülen %12'lik ve personel sayısında görülen %11 keskin düşüşler ilgili bankanın faaliyetlerinin durdurulmasının bir sonucudur. Bu kırılma dönemleri dışında katılım bankaları sürekli olarak şube ve personel sayılarını artırmışlardır.

Mevduat bankaları 2019-2020 arasında 262 şube kapatmış ve 2.000 personel işten çıkarılmıştır. Yine aynı dönemde katılım bankaları 76 şube daha açarak 1.000 adet personel istihdam etmiştir. Mevduat bankalarının Haziran 2021 verilerinde ise şube sayısının 11 adet ve personel sayısının 389 adet azalmıştır. İlgili veriler göz önüne alındığında katılım bankalarının istihdama konusunda sektöre mevduat bankalarından daha pozitif bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır (BDDK, 2021b).

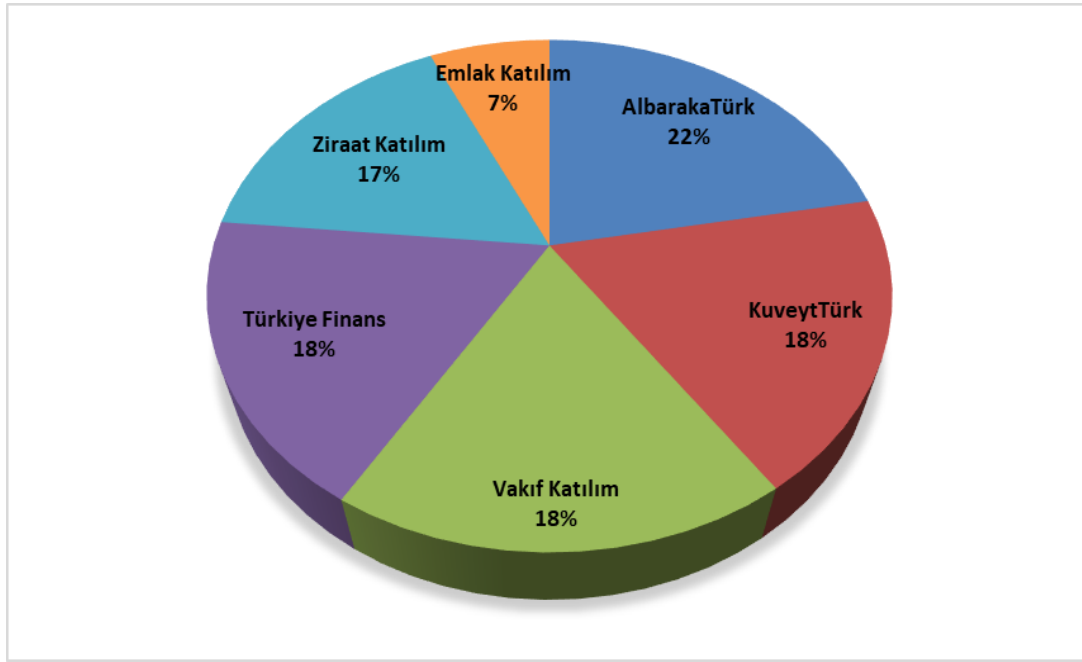
Tablo 8: Katılım Bankacılığı Toplam Sukuk İhraçları ve Büyüme Hızı (%)

Tablo 9: Katılım Bankalarına Göre Sukuk İhraç Tutarları

Kaynak: (TKBB, 2022b)

Sukuk, İslami sermaye piyasası araçlarından biridir. Tahvil veya bonoya alternatif olarak geliştirilen ve dayanak varlıktan elde edilecek gelire ortaklığı temsil eden faizsiz bir menkul kıymettir. Ülkemizde Eylül 2021 itibariyle toplam sukuk ihraçları 75 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2015-2018 yıllarında %200'e yaklaşan, 2017 ve 2019 yıllarında ise %100 civarında ihraç artışları dikkat çekmektedir. İlgili trend analizinden hareketle sukuk ihraçlarının ilerleyen yıllarda daha da artacağı tahmin edilebilir. Sukuk son yıllarda o denli önem kazanmıştır ki İslami finans ekosisteminde ayrı bir başlık olarak ele alınmaktadır. Ülkemizde 2010 yılından itibaren başlayan sukuk ihraçları ilerleyen yıllarda hızlı bir biçimde artış göstermiş, Hazine'nin ihraçlar gerçekleştirmesi ürüne olan ilgiyi daha da artırmıştır. Kamu katılım bankalarının sürece dahil olmasıyla birlikte ise ihraç tutarlarında gözle görülür artışlar yaşanmıştır.

Tablo 10: Katılım Bankaları Sukuk Payları

Kaynak: (TKBB, 2022b)

Sukuk ihraçlarında Albaraka Türk katılım bankası %22 ile başat rol oynarken Emlak katılım bankası %7'lik payla en düşük orana sahiptir. Bankanın henüz 2 yıllık bir faaliyet süresi olduğu düşünüldüğünde bu oranın kabul edilebilir seviyede olduğu söylenebilir. Diğer 4 banka ise benzer tutarlarda sukuk ihraçları gerçekleştirerek aynı oranda paylara sahiptirler.

7. SONUÇ

Katılım bankaları Türk bankacılık sektöründe önemli bir boşluğu doldurma gayretiyle hareket eden finansal oyunculardır. Ancak henüz kendi hedefledikleri ve toplumun onlardan beklediği noktaya ulaşamamışlardır. Bu noktada hem içeriden hem de dışarıdan eleştirilere maruz kalmaya devam etmektedirler. Finansal sektör içerisinde kendi misyon ve vizyonlarını aktarmalarına karşın ciddi bir anlayış problemiyle karşılaşırken topluma kendilerini ifade etmekte de sorun yaşamaktadırlar. Belirli bir varlık felsefesine sahip olan bu kurumlar neoliberal kapitalist sistem içerisinde kendilerini tanımlamaya çalışırken diğer taraftan geleneksel kurumlarla rekabet etmeye çalışmaktadırlar. Katılım bankalarına ilişkin

güven bunalımı tek yönlü değildir. Yani hem hedef kitleleri tarafından kapitalizmin potasına girdikleri yönünde ciddi eleştiriler alırken geleneksel kurumlara itibar eden taraflarca da farklı eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Katılım bankaları ilk dönemlerinde (özel finans kurumları iken) küçük kitlelerine misyonlarını ve ürünlerini anlatmakta fazla zorlanmazken banka olarak tanımlanmaları sonrasında bu hususta fazlasıyla problemlerle karşılaşmışlardır. Bankacılık sektöründe var olan faiz faktörü, katılım bankalarının TCMB ile ilişkileri, kâr payı dağıtımı, kredilerde kâr payı tahsilatı gibi hususlar sürekli olarak bu bankaların önünde bir soru işareti olarak gelmektedir. Bugün itibariyle kamunun da İslami finans sektöründe yer almasıyla bu kurumlar daha belirgin hale gelmiştir. Bunu bir avantaja çevirmek ilgili kurumların elindedir ancak hala sektöre ve topluma ontolojik açıdan kendilerini ispat edememişlerdir. Bu realitenin yanında ilgili kurumların sektörde banka olarak var olmaları gerektiği tüm taraflarca ittifakla kabul edilmektedir.

İslami bankalar, ülkemizde 6 farklı banka ile temsil edilmektedir. Reel sektörün, üretimin ve ticaretin fonlaması konusunda önemli bir kredilendirme anlayışı olan kurumlar ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir. Nakit kredi vermeyen özelliğiyle varlık veya hizmetin fonlanması zorunluluğu yaklaşımıyla gerçek işlemlere aracılık etmektedir. Bu kredilendirme yöntemiyle kredi riskini minimize ederken kaynakların gereksiz kullanılmasını engellemektedir. Bu bankacılık modelinin başarısını ve potansiyelini İngiltere gibi batı ülkesinin sektöre yapmış olduğu yatırımlardan da anlamak mümkündür. İslami finansa olan küresel ilgiden hareketle bu alanda söz sahibi olmak önem arz etmiş, 2025 yılı %15 pazar payı elde edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada kadim faizsiz finansman uygulamaları, İslami bankacılık ve temel ilkeleri, İslami bankacılığın kısa tarihi, ülkemizde gelişimi konularına değinilerek katılım bankalarının güncel bankacılık verileri analiz edilmiştir. Katılım bankalarının 2005-2021 yılları arasında sektör payı, toplanan fonlar, kullandırılan fonlar,

öz kaynaklar, takipteki krediler, sermaye yeterlilik rasyoları gibi kalemler dikkate alınmıştır. İlgili kalemlere ilişkin kanaatler ise aşağıdaki şekildedir.

Katılım bankacılığı toplam aktif gelişimi ve sektör payı incelendiğinde katılım bankalarının bu konuda olumlu bir trend izlediği görülmektedir. Ancak 2025 yılı %15 pazar payı hedefini yakalamak adına sektör payı büyüme hızının artırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Katılım bankacılığında toplanan fonlar ve sektör payı incelendiğinde verilerin pozitif olduğu ve incelenen dönemlerde etkin kalemlerden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. İlgili kalemin krediye dönüşme oranı karlılığın artırılması açısından önem arz etmektedir.

Katılım bankacılığında kullanılan fonlar ve sektör payı incelendiğinde kredi kullandırmaların düşük seviyede olduğu görülmektedir. Sektörün toplamda %7 kredi payını alan bankalar hem karlılıklarını hem de etkinliklerini artırmak adına daha çok riske girerek plasman sağlamalıdır. Bankaların en temel fonksiyonundan biri olan kredilendirme konusunda bu düşük oran katılım bankalarının hedeflerini gerçekleştirmelerinde bir engel teşkil etmektedir. Toplumun yüksek oranda krediler konusunda bankalarla iletişim halinde olması nedeniyle tabana yayılmak isteyen katılım bankalarının bu konuya daha ciddi eğilmeleri gerekmektedir. Ayrıca toplanan fonlarda %10 pay alan bankaların %3'lük kısmı kredilendirmede kullanmadıkları, ilgili hesaplara kâr payı ödemesi yaptıkları ve bu nedenle bu payın kârlılığı olumsuz etkilediği varsayılabilir. Bu rasyonun artırılması adına kredi kartlarında zayıf olan sektörün ek çalışmalar yapması pozitif katkı sağlayabilir.

Katılım bankacılığı öz kaynaklar ve sektör payı bir diğer negatif gözlenen rasyodur. 2019 yılı itibariyle öz kaynaklarda küçük bir kıpırdanma olsa da yetersiz olduğu açıktır. Katılım bankaları sektörün %5 öz kaynak payına sahiptir. Bankaların sayısının az olması bu oranın düşük olmasında mutlak etkilidir. Ancak finansal risklerin bertaraf edilmesi ve güvenin sağlanması açısından bir emniyet mekanizması olan bu rasyonun artırılması elzemdir.

Katılım bankaları şubeleşme ve personel istihdamı konularında sektörde olumlu bir görünüm sergilemektedir. Sektörde mevduat bankaları son yıllarda sürekli daralmaya giderken katılım bankaları sektöre pozitif katkıda bulunmaktadır. Gelişmekte olan sektörün ve kamu katılım bankalarının genişleme çabaları bu rasyonun pozitif trendinde büyük etkiye sahiptir.

Katılım bankalarının sermaye yeterlilik rasyoları tüm zamanlarda kriter değer olan %12'nin üzerinde izlenmiştir. Sektörün tüm zamanlarda ortalaması %15,5 seviyesindedir. Takipteki krediler oranında ise tüm zamanlarda ortalama %3,9'luk bir oran yakalanarak pozitif bir görüntü çizilmiştir. Covid-19 döneminde yükselen bu oranın tekrar aşağıya doğru çekilmesi başarılmıştır.

Katılım bankalarının en güncel ürünlerinden biri olan sukukun gelişimini incelendiğinde bu ürünün sektöre ciddi bir katkısının olduğunu söylemek mümkündür. Başlı başına 75 milyar TL'lik katkı sağlayan bu enstrümanın, katılım bankacılığında uzun vadede daha yoğun kullanılacağı tahmin edilmektedir.

Yukarıda bahsedilen finansal kazanımların dışında katılım bankalarının topluma yönelik bazı ödevleri bulunmaktadır.

Öncelikle katılım bankası müşterileri bu bankaların geleneksel bankalardan farkının net bir biçimde ortaya konulmasını beklemektedir. Bu beklenti kafalarında oluşan bulanıklığı da gidermeye yönelik bir taleptir. Diğer taraftan mevduat bankası müşterilerinin genel kanaati olan *“her iki bankacılık türünün de birbirinden farksız olduğu”* kabulü üzerine çalışmalar yürütülmelidir. İlgili müşteriler katılım bankalarını neden tercih etmelidir? sorusunun cevabı somut bir biçimde ortaya koyulmalıdır.

Toplumun kredi maliyetleri konusunda katılım bankalarından daha makul bir planlama beklediği bir gerçektir. Zor olmakla birlikte kemikleşen *“katılım bankaları daha maliyetli”* kabulünün toplum tarafında değişmesi elzemdir. Yanı sıra maliyetlerin geleneksel bankalarla benzerlik arz etmesi katılım bankalarına olumlu katkı sağlamamaktadır. Katılım fonlarına daha düşük karlar ödenerek kredi maliyetlerinin aşağı çekilmesi planı düşünülmelidir. Bu senaryoda korku oluşturan katılım

fonlarının düşeceği veya toplanamayacağı düşüncesinden kurtulmak gerekmektedir. Bu planlama ticari karlılığı olumsuz etkileyecektir ancak katılım bankalarının varlık felsefesine daha büyük kazanımlar sunacağı muhakkaktır.

Bir diğer beklenti, geleneksel bankalar finansal araçlarda geniş bir ürün gamına sahipken katılım bankaları bu talebi karşılayamamaktadır. Alternatif İslami finansal araçların geliştirilmesi hem sektöre hem de topluma ciddi katkılar sağlayacaktır. Bu vesileyle müşteri kitlesinde değişimler gözlemlenebilecektir.

Katılım bankalarının toplumsal farkındalık konusunda ciddi çalışmalar yapması ve *“mütedeyyin bireylerin bankacılık sistemi”* kabulünü üzerinden atması gerekmektedir. Aksi halde pazar payının sürekli olarak belirli bir döngüde kalacağı unutulmamalıdır. Madalyonun diğer yüzünde ise katılım bankası müşterilerinin bu bankaları *“dini bir kurum”* gibi algılaması ciddi bir sorundur. Bu hususta, ticari bir kurum oldukları gerçeğinin topluma uygun şekillerde açıklanması faydalı olacaktır.

Kimi kesimlerce İslami kaidelere uygun davranmamakla eleştirilen bankaların bu kanaatlere yol açan sorunları ivedilikle bertaraf etmesi gerekmektedir. Katılım bankalarının bazı yöntemleri uygulamadaki farklı politikaları bu sürece olumsuz etki etmektedir. Örneğin, teverruk gibi tartışmalı olan yöntemlerin toplumca anlaşılması adına çalışılmalıdır.

Katılım bankalarının geçmişten bugüne geçirmiş olduğu zorlu serüven ve çok genç yaşta bir sistem olduğu göz önüne alındığında başarılı bir grafik çizdiği düşünülmektedir. Finansal piyasaların derinleşmesi farklı finansal kurumların ve ürünlerin ortaya koyulmasıyla mümkündür. Bu nedenle katılım bankaları, desteklenmeyi hak eden ve ekonomimize pozitif katkı sağlayan kurumlardır. Katılım bankacılığı hala tartışılmaya ve geliştirilmeye muhtaç bir konudur. Gelecek çalışmalara yön vermek adına yukarıda kısaca bahsedilen *“toplumsal kabullerin değiştirilmesi adına yapılması gerekenler”* ve *“toplumsal farkındalık”* konularında uygulamalı çalışmalar yapılması önemli bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Akın, C. (1986). Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 1029-1062.
- Ayub, M. (2017). İslami Finansı Anlamak. (S. A. Çürük, & R. Parlakkaya, Çev.) İstanbul: İktisat Yayınları.
- BDDK. (2021a). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2021. Ankara: BDDK.
- BDDK. (2021b). Bankalarımız 2020. İstanbul: BDDK.
- Bolat, Ü. (2021). Tarihte İlginç Vakıflar. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
- Canbaz, M. (2018). Katılım Bankacılığı (2. b.). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Demirgil, B., & Türkay, H. (2017). Tarihsel Süreç İçerisinde Faizin Kavramsal Açından Gelişimi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 131-160.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-24.
- Esmer, Y., & Bağcı, H. (2016). Katılım Bankalarında Finansal Performans Analizi Türkiye Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 17 - 30.
- Hazıroğlu, T. (2015). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğusu ve Kavramsal Önemi. İstanbul: AlbarakaTürk Katılım Bankası.
- Hazıroğlu, T. (2019). İslam İktisadı ve Finansının Temel İlkeleri. T. Hazıroğlu, Ş. Görmüş, & A. Y. Ahmet Albayrak (Dü) içinde, *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* (s. 65-66). İstanbul: TKBB Yayınları.
- Ielasi, F., & Vichi, G. (2013). A particular model of interest free bank: The case of JAK Bank in İtaly. *Floransa: Anno Accademico*.

- Lazzarato, M. (2015). Borçlandırılmış İnsanın İmali - Neoliberal Durum Üzerine Deneme. İstanbul: Açılım Kitap.
- Oktay, M. (2014). İçimizdeki Faiz Lobisi - Tekasür Krizinin Analizi. 2014: Araf Yayınları.
- Özdemir, M. ve Aslan, H. (2017). Türkiye'de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası. İstanbul: Seta Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2003). 100 Soruda Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sağlam, D. (1976). Türkiye Ekonomisi Yapısı ve Temel Sorunları. Ankara: Sanem Matbaası.
- Sümer, G., & Onan, F. (2015). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), 296 - 308.
- Sümer, E. (2020). Sukukun Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi. Ankara: İSEDAK ve Uluslararası Kalkınma İşbirliği Genel Müdürlüğü
- Tetik, N., & Şahin, A. (2020). Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(2), 293-314.
- Yeşilyaprak, M. (2018). İslami Bankacılığın; Rolü, Dünü, Bugünü ve Geleceği. 16. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi (s. 2-10). Çimkent - Kazakistan: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Yıldırım, İ. (2014). Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(2), 49 - 58.
- Yozgat, F. (2010). Faizsiz Ekonomi Sosyo-Ekonomik Yaklaşım. İstanbul: Araştırma Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- “BDDK Resmî Gazetede Yayımlanan Kurul Kararları”, <https://www.bddk.org.tr/Mevzuat/DokumanGetir/254>, (Erişim Tarihi: 15.01.2022).
- “Campbel, H.”, <https://www.britannica.com/topic/friendly-society>, (Erişim Tarihi: 24.02.2021).
- “Eker, M., & Yeşilyurt, E. F.”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/katilim-bankalarinda-hedef-pazar-payi-yuzde-15/968028>, (Erişim Tarihi: 15.01.2022).
- “Ertürk, A.” https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/ihlas-taki-dehortumlama_ID526392, (Erişim Tarihi: 22.11.2021).
- “Islamic Development Bank (IsDB) Member Countries”, <https://www.isdb.org/isdb-member-countries>, (Erişim Tarihi: 15.01.2022).
- “Katılım Bankalarında Hedef Pazar Payı Yüzde 15”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/katilim-bankalarinda-hedef-pazar-payi-yuzde-15/968028>, (Erişim Tarihi: 17.10.2021).
- “TKBB Tarihçe”, <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/tarihce-156>, (Erişim Tarihi: 15.01.2022a).
- “TKBB İstatistikler” <https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler>, (Erişim Tarihi: 15.01.2022b).
- “TMSF Müflis Asya Katılım Bankası A.Ş.”, <https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Cozumleme/banka.dikkatine>, (Erişim Tarihi: 15.01.2022).